

LEPOLD ANDREA

Túllépni apánkon

KRISTÓF ÁGOTA ÉS ATTILA GYERMEKKORI TRAUMÁJÁRÓL

„A szörnyűségekre való emlékezés és az igazság kimondása mind a társadalmi rend helyreállításának, mind az egyes áldozatok gyógyulásának alapfeltétele.”¹

Apjuk letartóztatása vetett véget gyermekkoruk 5 legboldogabb évének, hiszen a szégyen miatt el kellett hagyniuk imádott városukat, Kőszeget. Az író testvérpár úgy élte meg mindezt, mint a Paradicsomból való kiűzetést. Családi tragédiájukra bőven találunk homályos vagy szimbolikus utalást életművükben, főként Ágota nyomasztó, sokszor kegyetlen regényeiben, amelyekkel világhírré tett szert. S bár a letartóztatás oka a korabeli újságcikkek alapján régóta kutatható, a Kristóf testvérekre vonatkozó szakirodalom tabuként hallgat arról, hogy apjukat kislányokkal való erőszakoskodással vádolták.

Kőszeg iránt érzett rajongását a Kristóf testvérpár nyíltan hangsúlyozta. *„Nem is sejtettük akkor, hogy ez a hely rabul ejt bennünket, hozzá köt majd mindaz, amit boldogságnak és szépségnek nevezhetünk”²* – írta Attila visszaemlékezéseiben. *„Kőszegget öröktől fogva szerettem. Csakis ezt a várost érzem közel magamhoz”³* – nyilatkozta

A fiatal Kristóf Kálmán fényképe, 1927
(Kuglics, 2016.)

Ágota. Végso nyughelyként az itteni temetőt jelölték ki mindkettlen, őseik hamvaitól, le származottaiktól és sikereik helyszínétől távol. Egykori Árpád téri házukon furcsamód mégsem függ emléktábla. Az épület nyomasztó emlékeket őriz; egy évtizedek óta betokosodott társadalmi tabut, amit egy 2019-ben váratlanul előkerült levéltári do-

- 1 Herman, Judith Lewis: Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig. Ford. Kuszling Gábor, Kulcsár Zsuzsanna. 3. változatlan kiad. Bp., 2019. 13. p. (Tűz-hely Könyvek)
- 2 Kristóf Attila: A gyermekkor bilincsei. = Magyar Nemzet (továbbiakban: MN), 2011. okt. 29. (továbbiakban: Kristóf A., 2011.) 36. p.
- 3 Czetter Ibolya: Kristóf Ágota. Szombathely, 2016. 71. p. (Arcképcsarnok. Híres szombathelyi nők; 15.)

Kristóf Kálmán (hátsul középen) kőszegi osztályával, valószínűleg 1947-ben. Az első sor jobb szélén minden bizonnyal Kristóf Attila. (Fényképről készült fénymásolat Kristóf Attila anonimitást kérő fiú osztálytársának tulajdonában)

kumentum⁴ és két idős tanú vallomásai bonthatnak meg, amelyek igazolják a szexuális bűncselekmények megtörténtét.

A testvérpár édesapja, Kristóf Kálmán a soproni tanítóképző eminenseként először a Pápa közeli kis falu, Csikvánd elemi iskolájában kapott állást 1926-ban.

Pápán ismerhette meg későbbi feleségét, a felvidéki származású Turchányi Antóniát, akivel három gyermekük született: Jenő (1934), Ágota (1935) és Attila (1938). A házaspár tevékenyen részt vett a falu kul-

turális és gazdasági életében. Kálmán nyaranta visszajárt szülőfalujába, a Vas megyei Rábapüspökibe (ma: Püspökmolnári), és a helyi gyerekeknek tanfolyamokat tartott. A gyanútlan szülők háztáji termékekkel hálálták meg önkéntes vállalását, sokszor olyan bőségesen, hogy a férfi alig bírt velük a vonatra felszállni.⁵

Elhivatottságának híre kelt, s 18 év iskolavezetői gyakorlat után – mint a falusi iskola egyetlen tanítója – állásajánlatot kapott a kőszegi tanítóképző intézettől. A család 1944 tavaszán költözött a határ menti településre, amikor a háború miatt április 1-jével véget ért a tanév. Kőszeg szépsége ámulatba ejtette a három gyermeket, különösen Ágota és Attila szívét. Későbbi olthatatlan visszavágódásukat jól tükrözi Ágota néhány novellája, illetve Attila visszaemlékezései.

Ágota a legemlékezetesebb kőszegi évek az elsőt jelölte meg: a háború utolsó, legnehezebb időszakát. „Sokat féltünk, de nagyon jól éreztük magunkat, mert nem kellett iskolába járni”⁶ – nyilatkozta egy interjúban. Mint vásott kölykök, bátyjával, a nála alig több mint 1 évvel idősebb Jenővel krumplit, kukoricát és cigarettát loptak, kószáltak az utcákon, „marhászkodtak”, míg kistestvérük, a 6 éves Attila otthon csüngött az édesanyjukon. Ágota 9, Jenő pedig 10 volt; kettejük ekkori kalandjai ihlették Ágota első és leghíresebb regényét „A nagy füzet” címmel, amelyben szívüket megkeményítő 9 éves ikerfiúkként jelenítette

4 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. Szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság iratai. Általános iratok 1392/1948. (63. doboz.) A Szombathelyi Törvényszék vizsgálóbírájának végzése. Az irat birtokomban levő másolatát a levéltár hitelesítette és anonimizálta.

5 Kuglics Gábor: Adalékok a Kristóf család történetéhez (továbbiakban: Kuglics, 2016.) https://kugi.blog.hu/2016/12/09/719_adalekok_a_kristof_csalad_tortenetehez (Megtekintve: 2022. március 23.); Uő: Adalékok Kristóf Ágota családjának történetéhez. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ. 2017. 1. sz. 106. p.

6 Kotroczó Róbert riportfilmje. Portré Otthon sorozat. RTL Klub, 2009. (továbbiakban: Kotroczó, 2009.)

A Kristóf család 1948-ban, néhány hónappal Kálmán letartóztatása előtt (Kuglics, 2016.)

meg önmagukat.⁷ A gonoszkodó Nagymamát részben saját édesanyjáról mintázta.⁸

Apjuk, Kálmán ezalatt a fronton katonáskodott: alig merülhetett el tanítóképzői munkájában – a gyakorlóiskolában első osztályfőnök, így Attila tanítója lett –, máris behívták, és a győri 16. gyalogezred 1. zászlóaljának tagjaként, őrmester–írónoki szerepkörben Németországba vezényelték, ahol túlélte a cellei vonatrobbanást, később pedig társaival együtt feladta magát egy

amerikai táborban.⁹ Alakja döbbenetes módon jelenik meg Ágota regényének végső jelenetében: mikor a frontról hazatér, ikerfiat arra kéri, segítsék a határsávon való átjutását. Ahogy a fiúk számítanak rá, gránátra lép és felrobban, holttestén át pedig az egyik gyermek külföldre szökik. „Apánkat A nagy füzetben halálra ítélte”¹⁰ – összegezte Ágota mondanivalóját Attila.

Az életrajz hátteret ismerve nem csoda, hogy Ágota a háborús körülmények ellenére az apja nélkül töltött alig fél évre emlékezett vissza a legszívesebben, s az sem,

7 Benedettini, Riccardo: A Conversation with Agota Kristof (továbbiakban: Benedettini, 2016.) <https://www.musicandliterature.org/features/2016/6/8/a-conversation-with-agota-kristof> (Megtekintve: 2022. március 23.) 1999-ben készült interjú az írónővel

8 Kotroczó, 2009.

9 Polgár Lajos: Látogatás 122 magyar katona sírjánál a cellei temetőben. = Evangélikus Élet, 1988. jún. 5. 4. p.; Uő: A győri 16. gyalogezred. Az első zászlóalj vázlatos története. 1944. augusztus 29-től 1945 május végéig. = Kiszalárd, 1993. jan. 8. 11. p.

10 Kristóf A., 2011. 36. p.

hogy további három regényében újra és újra felbukkan a szimbolikus apagyilkosság.

Három végigtanított kőszegi tanév után, 1948 októberében ugyanis Kálmánt perbe fogták leánytanítványai szexuális bántalmazásáért, és 7 év letöltendő börtönbüntetésre ítélték. A teljes bírósági iratanyag az 1970-es évek végén megsemmisült, a szombathelyi levéltárból azonban nemrégiben váratlanul előkerült a végzés másolata, amelyből kiderül, hogy Kristóf Kálmán 22 tanítói pályán töltött éve során Csikvándon és Kőszegen összesen 17 gyermeket bántalmazott szexuálisan, közülük nyolcat megerőszkolt. Az iratban mindannyian tanítványaiként szerepelnek, 12 év alatti kislányok. A korabeli újságcikkekből és Székely László kőszegi apátplébános feljegyzéseiből az is kiderül, hogy legfiatalabb áldozata mindössze 7 éves volt,¹¹ és a mendemonda szerint hipnózist, illetve a nagyobb, felső tagozatos lányoknál kloroformot is használt az ellenállás megtörésére.¹² (Az utolsó 2 hónapban már számtan–fizika–kémia szakos tanárként rendelkezésre állt az iskolai szertár.)

Az abúzus vádját a gyermekek vallo-másain kívül orvosi szakvélemények és Kálmán töredelmes beismerő vallomása is alátámasztották.

A mit sem tudó feleség a történetekkel szembesülve összeesett a rendőrségen. Ágota egy interjúban arra utal, hogy megöszült a sokktól.¹³ Kristóf Attila özvegye, Ujlaki Ágnes szerint, aki segített rekonstruálni a történetet, Antónia sírt, zokogott a kihallgatáson, és azt kiabálta: „Nem igaz! Ráfogják!” A leszármazottak máig egy kon-

cepciós perről szóló legendát ismertek, és úgy tudták, Kristóf Kálmán jóval enyhébb molesztálásokat követett el.¹⁴

Kálmánt valószínűleg a sárvári börtönbe szállították. A békés polgári életből a család szinte egyik napról a másikra egzisztenciálisan és gazdaságilag is összeomlott.

Több mint 70 év után Kálmán két egykori tanítványa, egy idős hölgy és egy férfi vallott színt a részletekről. Mindketten osztálytársai, a hölgy pedig játszópajtása is volt Attilának. Annak ellenére, hogy Kálmánt kétségkívül lelkes, tájékozott és kísérletező kedvű pedagógusként ismerték meg – 1947-ben jelent meg saját szerkesztésű pedagógiai folyóirata, az „Új Nevelés”¹⁵ –, emlékeik szerint nagy fokú szigorúság jellemezte, s ez egybecseng a Kristóf testvérek véleményével. A kislány többször kapott meghívást Kristófék házába, ahol az udvaron Attilával játszott, aztán Kálmán korrepetálás címén bevonult vele egy szobába. Itt kezdődtek a molesztálások, s folytatódtak az iskolában, ahol tanítás után a férfi szűkre nyitotta az osztályajtót, hogy a gyerekek csak egyesével férjenek ki, s órá parancsolt: „*Te itt maradsz!*” A hölgy határozott állítása, hogy a tanító mellőzött mindenféle kábítást: puszta tekintélytiszteletét használta ki. „*Meg sem fordult a fejemben, hogy ellenkezzek. Amit a tanító mondott, annak úgy kellett lennie*” – emlékezett. Ugyanígy a tekintélytisztelet hagyománya, továbbá a tabuként kezelt szexualitás és az intimitással kapcsolatos ismeretek alapvető hiányosságai akadályozták meg abban, hogy szüleinek panaszkodjon. A botrány csak hónapokkal

11 Gyermekrontásért őrizetbe vettek egy tanítót. = Világ, 1948. okt. 26. 5. p.

12 Kőszegi krónika, 1938–1952. Székely László apátplébános feljegyzései. Szerk. Hoósné Péterffy Alexandra, Pál Ferenc, Rétfalvi Balázs. [Szombathely], 2015. 437. p.

13 Benedettini, 2016.

14 A szerző magánlevelezése Ujlaki Ágnessel 2022. március–áprilisban.

15 Krajevszky Gizella – Takács Miklós: Vas megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1777–1963. Szombathely, 1964. 54. p. Az „Új Nevelés” két megjelent számának egy–egy példányát máig őrzi a Kőszegi Városi Levéltár.

később, a MÁV-árvaház két molesztált tizenévesének köszönhetően robbant ki, akik egyik tanítónőjüknek számoltak be a férfi bizalmaskodó közeledéséről és erőszakoskodásáról.

Az idős hölgy egyrészt az igazságszolgáltatásnak, másrészt édesapjával való jó kapcsolatának köszönheti, hogy az átélt bántalmazás és a kihallgatások hercehurcája ellenére káros szenvedélyektől mentes, barátságos, nyitott felnőtté válhatott. A trauma teljes lelki feldolgozásához azonban nem kapott segítséget, s elmondása szerint örökké megmaradt benne a testi érintéstől való tartózkodás, fiatalasszonyként pedig 10 éven át funkcionális meddőségben szenvedett.

A kőszegi várban tartott tárgyalás után Turchányi Antónia elmenekült a szegény elől. Nem fogadta el az egyik helyi iskolában neki felajánlott tanári állást – amelynek feltételül el kellett volna válnia –, inkább távoli településeken keresett munkát. Talált is Ikerváron, a leány-javítóintézetben, de onnan csak hétvégente tudott hazajárni.¹⁶ Az akkor 13 éves Ágotát és a 10 éves Attilát először diákotthonba íratta; a 14 éves Jenőt a kőszegi bencés gimnázium kollégiuma fogadta be. Attila azonban már az első éjszaka után megszökött, így Antóniának új megoldást kellett kieszelnie. Végül körülbelül másfél éven át a három gyerek felnőtt nélkül maradt otthon a hétköznapokon – Jenőnek kellett testvéreire vigyáznia, névlegesen pedig a szomszéd Szász néni felügyelte őket. Az ajtó kulcsra zárva maradt, a testvérek a magasan fekvő verandán át közlekedtek, ahová a szőlőindákon másztak fel; esténként a háztetőkön sétáltak, kiolvasták apjuk addig számukra érinthetetlen több száz kötetes könyvtárát, aztán

Szász néni bűnügyi regényeit is; és nagyon szerették egymást.¹⁷

Attila visszaemlékezése szerint ennek a vad szabadságnak – amelyet ő gyermekségük aranykorának nevezett – az vetett véget, hogy Antónia egyik hétvégén arra ért haza, hogy gyermekei megtetvesedtek. Bár a testvérek játéknak vették ezt is, hiszen Ágota és Attila azon versenyeztek, melyikük tud több tetvet kifésülni a hajából, anyjuk kétségbeesett, és újabb lépésre szánta el magát. 1950 októberének végén Attilát magával vitte Ikervárra, Ágotát a kőszegi leánylíceumból átíratva Szombathelyre, Jenő pedig a kőszegi gimnázium kollégiumában maradt.

A testvérek számára az egymástól való elszakadás jelentette a végső, legnagyobb törést. A gyermekkor aranyfónala széjjelszakadt¹⁸ – írta Ágota, tőle szokatlan érzelmességgel. A szombathelyi Kanizsai Dorottya Gimnáziumba került, és nehezen viselte az internátus szigorú időbeosztását. Esténként a paplan alatt sírt, a tanulószoba monoton magányában pedig rejtjelezett naplórírásba kezdett. (Feljegyzéseit később állítólag elégette.) A közösség csak a felszínt látta: hogy ő az iskola egyik büszkesége, a társaság bohóca és középpontja.

Eközben Antónia anyagilag egyre mélyebbre süllyedt. Mikor leánya meglátogatta aktuális munkahelyén, egy kis szombathelyi alagsori helyiségben, éppen patkánymérég csomagolással kereste kenyerét. 14 éves korától kezdve a három gyerek is dolgozott minden nyáron.

Érettségi után Jenőt, abszolút hallásával és gyönyörű hangjával felvették a budapesti konzervatóriumba. Közben a 3-as metró építésén dolgozott és villanyszerelőnek tanult.

17 *Kristóf Attila: Oidipusz körbejár.* Bp., 1987. (továbbiakban: Kristóf A., 1987.) 168–173. p.

18 *Kristóf, Agota: Az analfabéta.* Ford. Petőcz András. Bp., 2007. 13. p.

16 Kristóf A., 2011. 36. p.

A terhelés túl nagykn bizonyult; 2 év után megszakította operaénekesi tanulmányait, bevonult katonának, aztán 1956-ban meg-nősült, és Győrvarón, majd Vasváron élt, végül Zalaegerszegre költözött, ahol családot alapított és a Zala Megyei Állami Építőipari Vállalat (ZÁÉV) építésvezetője lett.¹⁹

Attila az általános iskola utolsó félévét már nem Ikerváron, hanem Pápán járta. Anyai nagyszüleinél lakott, eleinte konkrétan a nagypapa és a nagymama között aludt.²⁰ Anyja valószínűleg az ikervári javítóintézet megszűnése miatt kényszerült újabb váltásra. Alkalmi munkák vállalása után ellető juhász mellett segédkezett egy Csákvár közeli majorban, majd ugyanitt bérelszámoló lett. Attila a pápai Türr István Gimnáziumban folytatta tanulmányait.²¹ Nővéréhez hasonlóan kitűnő tanulóként sorra nyerte a tanulmányi versenyeket.

Kálmán 5 év után, harmadolással szabadult, 1953-ban. „*Nehezen lélegeztünk, amikor megölelt bennünket egy zavart, a tekintetünket kerülő idegen*”²² – emlékezett Attila. Az egykori tanító börtönvevei alatt kitanulta a kőműves²³ és a könyvelő szakmát. Utóbbinak köszönhette, hogy felvették a ZÁÉV építőipari vállalathoz Zalaegerszegre, utókalkulátori állásba. Néhány év múlva már a „Zalai Hírlap” számolt be kreativitásáról, szakmai előmeneteléről és megbecsüléséről. Több hasznos reformot is bevezetett a vállalatnál; „újítási előadó” lett, aki saját bevallása szerint mindig valami tökéletesebbre törekszik.²⁴ Az újság Kálmán irodalmi

szárnypróbálgatásainak is teret adott: az 1960-as évek elején négy novellája is megjelent a kulturális mellékletben.²⁵

Felesége követte őt Zalaegerszegre, ahol kertészetnél kapott állást. Kezdetben egy mosókonyhában laktak, aztán saját kezükkel építettek egyszerű, fürdőszoba nélküli házat a Zrínyi úton. A látszat ellenére Antónia soha nem bocsátott meg a férjének. Együttélésüket csúnya veszekedések nyomasztották, melyek során az asszony szidalmazta férjét, Kálmán pedig alázatosan túrt.²⁶ Beteges vágyainak éppen a felnőtt nőktől való félelem lehetett az oka, mely még kisgyermekként, megkeseredett, kegyetlen anyja kezei alatt ivódhatott belé. Attila írta önéletrajzi regényében: „*Apám, haláláig, megszenvedte ezt. Anyja keménységéért fizetett, s ő ráadásul a maga módján engedékeny és gyöngye volt.*”²⁷

Ágota 1 évvel apja szabadulása után érettségizett. Szüleinél, Zalaegerszegen tervezte jövőjét,²⁸ de aztán egy váratlan fordulatral feleségül ment osztályfőnökéhez, történelemtanárához, Béri Jánoshoz.²⁹ Míg Antónia üdvözölte a döntést – Ágota szerint örült, hogy végre biztonságban tudhatta őt³⁰ –, a nővérét örökké csodáló Attila megdöbbsent. „*Nem tudtam, hogy menekül*”³¹ – vallotta meg később. A fordulatot azzal tudta magyarázni, hogy Ágota már korán önállóságra törekedett, bár ez „*végére is*

19 Kiss János: Meghalt Kristóf Jenő, az örök kapocs (továbbiakban: Kiss, 2017.) <https://koszeg.hu/hu/aktualis/hirek/meghalt-kristof-jeno-az-orok-kapocs-10545.html> (Megtekintve: 2022. márc. 23.)

20 Kristóf A., 1987. 368–369. p.

21 Kristóf Attila: Én nem tudom, erkölcsi mérce-e a bicikli ... = MN, 2010. okt. 9. 7. p.

22 Kristóf A., 2011. 36. p.

23 Kristóf A., 1987. 414. p.

24 Íróasztal mellett is lehet. = Zalai Hírlap (továbbiakban: ZH), 1965. aug. 1. 3. p.

25 Ezerkilencszáznegyvenkettő. = ZH, 1962. okt. 14. 5. p.; Hazafelé. = ZH, 1962. dec. 9. 8. p.; Disznótor. = ZH, 1962. dec. 24. 9. p.; Felszántott ég alatt. = ZH, 1963. máj. 12. 7. p.

26 Kristóf A., 1987. 420–421. p.

27 Kristóf A., 1987. 72–73. p.

28 Kristóf A., 1987. 411–412. p.

29 Béri–Lichtner Jánosra vonatkozóan lásd Béri János: Csöbörből vödörbe. Munkaszolgálat és hadifogság. = Mozgó Világ, 2010. 2. sz. 117–128. p.

30 Lőcsei Gabriella: Füzetlapok. = MN, 2011. márc. 26. 34. p.

31 Kristóf A., 2011. 36. p.

a szokásosnál több kapcsolat és függőség létrejöttét eredményezte”.³²

Alig 2 évet élt a fiatal pár Kőszegen, a Kristóf család egykori házával éppen szemben, amikor kitört a forradalom, és Béri János politikai nézetei miatt³³ a disszidálás mellett döntöttek. Néhány hónapos kislányukkal szöktek át a határon Ausztriába. Ágota az Amerikai Egyesült Államokba szeretett volna menni,³⁴ apai nagybátyjaihoz, 6 hónap után azonban a hatóságok visszairányították őket Európába, és a svájci Neuchatelben biztosítottak számukra helyet. Béri ösztöndíjat kapott a bázeli egyetemen, biológia szakon, Ágotának viszont korábbi továbbtanulási álmairól teljesen le kellett mondania. 5 évig egy órágyárban dolgozott mint betanított munkás, és még arra sem kapott lehetőséget, hogy a francia nyelvet alapszinten elsajátítsa. Ő tartotta el kerestetéből a kis családot, miközben analfabétának érezte magát – ő, aki már 4 évesen autodidakta módon megtanult olvasni. Kommunikációs nehézségei támadtak saját gyermekével szemben is, aki a helyi bölcsődében magába szívott valamennyi nyelvtudást.

32 Kristóf A., 1987. 24. p.

33 Kristóf A., 2011. 36. p. Eszerint tanártársával, Horn Miklóssal (1930-2021) együtt tartóztatták le a „rákosisták” mint a Magyar Szocialista Munkáspárt alapítóit. Horn ült is rövid ideig börtönben, később a Magyar Szocialista Párt választmányának elnöke lett. Béri 1956 nyarán a „Társadalmi Szemle” hasábjain vitát indított ideológiai kérdésekről. A forradalminak nem nevezhető írás óvatos reakciókat váltott ki, de nem valószínű, hogy 1956. november 4. után megtorlástól kellett volna tartania. *Béri János: Költészet és filozófia viszonya a magyar ideológiában.* = *Társadalmi Szemle* (továbbiakban: TSZ), 1956. 5. sz. 59–77. p.; *Fenyő István: Hozzászólás Béri János cikkéhez.* (Költészet és filozófia...) = TSZ, 1956. 6–7. sz. 120–125. p.

34 Benedettini, 2016.

Béritől végül 7 év után elvált, és beiratkozott egy francia nyelvtanfolyamra, de második férje, Jean-Pierre Baillod fotóriporter ugyanúgy akadályozta intellektuális érvényesülését. Rossz szemmel nézte, hogy Ágota egyre nagyobb sikereket ér el a helyi színházi életben, mint szerző. Attila így összegezte a problémát: „*Magánélete ... sosem volt rendben. Második férjétől, akitől két kisebbik gyermeke ... született, félve vált el. Ezt a maga sajátságos módján úgy fogalmazta meg, hogy Svájcban nem ritka a családirtás.*”³⁵

Az írás a magánéleti kudarcoktól való menekülést jelentette számára. Már gimnazistaként is szerzett Adys hangulatú, bús verseket és vicces, a tanárokat kifigurázó jeleneteket – utóbbiakat elő is adták barátjával –, Svájcban azonban, a francia nyelvben érzett bizonytalansága miatt, rákényszerült a lecsupaszított stílus használatára. Eleinte rövid színpadi műveket és hangjátékokat írt, aztán eszébe jutottak a Jenővel egykor játszott önfegyelmező és kegyetlenkedő gyakorlatok, amelyek a 20. század elején még divatos „fekete pedagógia” módszereit idézik, és körvonalazódni kezdett az első regény.

Öccse, Attila már évtizedek óta a „Magyar Nemzet” újságírója és népszerű krimiíró volt, mikor az 50 éves Ágota svájci íróasztalán megszületett „A nagy füzet” – ez a megdöbbentő, szexuális perverzióktól terhes történet, amely az általános értelmességéről és két ikerfiú túlélési stratégiáiról szól. Bár a kézirattal csak a harmadik megkeresett kiadó foglalkozott érdemben, 1986. évi megjelenése után frenetikus sikert aratott. Több mint 34 nyelvre lefordították, számtalan nemzetközi díjat nyert, a Távolság

35 Kristóf A., 2011. 36. p.

Keleten kultuszt teremtett,³⁶ s az író nő halálát követően Szász János filmadaptációjában új életre kelve is több szakmai elismerést besöpört. „A nagy füzet” után Ágota fáradhatatlanul, konok szorgalommal alkotott tovább, s pályája csúcán a modern európai irodalom élvonalába került; a kritikusok a 21. századi frankofón irodalom egyik legfontosabb szerzőjeként emlegetik.³⁷ Regényei nem csak a francia, de a német, a japán és a koreai eladási sikerlistákra is felkerültek. Itthon halála előtt néhány hónappal vehette át a Kossuth-díjat.

Saját bevallása szerint nem tudott szabadulni az ikerfiúk alakjától³⁸ – átvitt értelemben tehát saját gyermekkori emlékeitől –, és sorsukat két regényben gondolta tovább. Ezek – „A bizonyíték” és „A harmadik hazugság” – első regényével együtt alkotják a Trilógiát. Később született még egy kisregénye is, a „Tegnap”, amely ismét önletrajzi utalásokkal van tele; és számtalan nyomasztó hangulatú novella, illetve színmű.

A Kálmán bűncselekményeit összefoglaló bírósági végzésben csak tanítványok nevei szerepelnek, Ágotáé nem. Mégis kétségtelenül nagyobb lelki sérülést szerzett, mint két fiútestvére. Rélmálmaiban és a számára valószínűleg önterápiát jelentő írás során folyamatosan tépelődött gyermekkori

élményein és apjához fűződő kapcsolatán. A mindig visszatérő apagyilkosság motívuma tanúskodik arról, hogy Kálmán iránti bosszúvágya évtizedekig nem csitult. Még 2009-ben, több mint 30 évvel apja halála után is azt nyilatkozta egyik magyar fordítójának, Petőcz Andrásnak, hogy számára „A nagy füzet” utolsó jelenete, amelyben az egyik fiú a szándékosan halálba küldött apja holttestén át menekül, „gyönyörű”. Mikor Petőcz ösztönösen rákérdezett, arról szól-e „A nagy füzet”, hogyan lépünk túl apánkon, az író nő a rá jellemző sokatmondó tömörséggel válaszolt: „Kicsit igen, lehet. A pszichológusoknak kell ezt elemezni.”³⁹

Kristóf Ágota életműve, lelkvilágának megfejtése valóban izgalmas feladat lehet a pszichológusok számára. Érdekes lenne tanulmányozni, hogy a regényeiből kiolvasható kiábrándult világlátás, a visszatérő rélmálmok, az önsértés és a disszociáció („valaki másnak fáj”) nem krónikus bántalmazottságára utalnak-e? Vajon miért helyezkedett szinte mindig férfi narratívába? Ha nagy ritkán női szerepből mesélt, annak miért kellett minden esetben férfi által elnyomottnak, abuzáltnak lennie, vagy olyan feleségnek, akit a végletekig idegesít a férje? Miért érezte szükségét közízlést megbotránkoztató parafil – pedofil, zoofil, urofil, nekrofil – jelenetek bemutatásának? A szexuális visszaélések áldozatai – „A nagy füzet”-ben minden esetben gyerekek! – miért működnek együtt az elkövetőkkel? Miért döntenek úgy az ikrek naplójuk írásakor, és minden művére vonatkozóan Ágota is, hogy a történetekhez járuló érzelmeket elfojtja, nem írja le? Miért nem

36 Chew, Mieke: Cruelty and Resilience: The Notebook Trilogy by Ágota Kristóf. <https://sydneyreviewofbooks.com/review/the-notebook-proof-third-lie-agota-kristof/> (Megtekintve: 2022. március 24.)

37 Mátay Mónika: Hogyan lehet egy író analfabéta? In: Közép-európai arcképcsarnok, 20. század. Szerk. Lukács István, Majoros István. Bp., 2018. 276. p.; *Űő*: Kristóf Ágota határátlépései. In: Kőszegi történetek. Szerk. Mátay Mónika. Kőszeg, 2019. 225–230. p. (Beszélő városok)

38 Szekeres Dóra: Ágota Kristóf: Sosem tudjuk teljesen kifejezni, amit elgondoltunk. <https://litera.hu/magazin/interju/agota-kristof-sosem-tudjuk-teljesen-kifejezni-amit-elgondoltunk.html> (Megtekintve: 2022. március 24.)

39 Petőcz András: Az út Csikvándtól Kínáig. Beszélgetés Ágota Kristóffal. = Élet és irodalom, 2009. okt. 22. <http://petoczandrasblog.blogspot.com/2009/11/beszelgetes-agota-kristoffal-az-esben.html> (Megtekintve: 2022. március 24.)

bűncselekményként ábrázolja a szexuális visszaélést; és az áldozat miért marad jó kapcsolatban az elkövetővel?

Ágotát francia nyelvterületen több támadás is érte a szexuális devianciák ábrázolása miatt, főként, mivel a Trilógia Svájc középiskoláiban kötelező olvasmány, de Franciaország több közép- és általános iskolájában is a tananyag része.⁴⁰ Az író azzal védekezett, hogy a szexuális erőszak a háborús valóság részét képezte Magyarországon.⁴¹ Az érvelés azonban sántít, hiszen a három regény közül csak az első játszódik a világhégés ideje alatt, viszont perverziókban a másik kettő is bővelkedik; másrészt nem egyszerűen erőszakra, de sokszor parafiliákról van szó; ráadásul az elkövető és az áldozat szinte minden esetben békeidőben is egymás mellett élő személy, illetve kutya. Trilógiája a sok vita ellenére megőrizte helyét a francia nyelvű klasszikusok és a kötelező olvasmányok között.

A műveivel kapcsolatos tisztánlátást jelentősen nehezítette, hogy Ágota a vele készült interjúban következetesen úgy állította be, mintha apját katonaszökevényként⁴² vagy politikai okokból ítélték volna el.⁴³ Végül is mit mondhatott volna más? Ölbei Lívia újságíró értette meg vele kapcsolatban, hogy életművében „mindent a vi-

lágan el is mond – amit lehetséges elmondani”.⁴⁴ Csak éppen „titkosírással”, mint a naplójában. Az érti csak, akinek kezében van a megoldókulcs: tabuk nélküli életrajza.

Lényegesen könnyebben ment a családi tragédiából való felépülés Ágota fiútestvéreinek. Jenő egy késői interjúban jelezte, hogy közös gyermekkorukat ő nem olyan sötétben élte meg, mint húga, és inkább a szilaj szabadságra emlékszik, mint a nehézségekre. (Bár hozzátette, hogy a felnőttek nem segítettek nekik feldolgozni „az átélteket”).⁴⁵ Ő időse korára is jó humorú, barátságos ember maradt.

A legfiatalabb testvér, Attila az írást valószínűleg ugyanúgy önterápiás technikaként használta, mint Ágota: gyermekkori állandó, oktalannak tűnő rettegését fordította alkotásba. Őt, aki ma már a 20. századi magyar krimiírás klasszisának és a tárcáírás doyenjének számít, számtalan bünygyi regénye, borzalmakat rejtő szépirodalmi művei, a Budapesti Rendőrfőkapitányság gyilkossági csoportjának munkáját bemutató két riportkötete mind segíthették belső démonaitól megszabadulni. Bár nővérehez hasonlóan élete derekán maga is depresszióban szenvedett, alapvető világlátásuk homlokegyenest ellenkezett. Attilát mindenkor a boldog végkifejlet utáni vágy hajtotta, nem csak fikcióiban, de a család életén keletkezett csomóra vonatkozóan is. Önéletrajzi regénye szerint a végsőkhig hitt abban, hogy szülei neve „fel van írva a mennyben”. „Az utolsó percig volt bennem remény, hogy egymás előtt majd térdre hul-

40 Huet, Samuel: Agota Kristof et le Grand Cahier d'Abbeville (továbbiakban: Huet, 2001.) <https://www.samuelhuet.com/34-koinaunia/doxai/286-agota-kristof-baudelaire-condamne.html> (Megtekintve: 2022. március 24.)

41 Huet, 2001.

42 Kotroczó, 2009.

43 „Apját az oroszok letartóztatták, mivel dezertőrnök tartották, aztán politikai tevékenysége miatt. Mint mindenkit, akit abban az időben anélkül börtönöztek be, hogy ennek okát tudta volna, és hogy ítélet született volna, Sztálin haláláig nem engedték szabadon.” Agota Kristof l'intranquille est de retour. <https://www.letemps.ch/culture/agota-kristof-lintranquille-retour> (Megtekintve: 2022. március 24.) Cikk Svájc vezető politikamentes napilapjában.

44 Ölbei Lívia: Agota Kristof a szeles kőszegi utca végén vár ránk. = Vas Népe (továbbiakban: VN), 2014. júl. 26. <https://www.vaol.hu/kultura/kristof-ago-taagota-kristof-a-szeles-koszegi-utca-vegen-var-rank-1636022/> (Megtekintve: 2022. március 24.)

45 Arany Horváth Zsuzsa: Látogatás a világhírű Kristóf Ágota író nő Zalaegerszegen élő testvérénél. <https://www.zaol.hu/hetvege/2014/01/csak-visszanezve-rosszabb> (Megtekintve: 2022. március 24.)

lunk, irgalomért esengve, azt hittem, megmenthető a lelkünk.⁴⁶ Turchányi Antónia kulcsszereplő lehetett volna egy gyógyító családi beszélgetésben, szigorúsága és konoksága azonban meglágyíthatatlan volt még Kálmán 1977-ben bekövetkezett halála után is.

Attila, Ágotával és Jenővel ellentétben, szerette apját,⁴⁷ bár ebbe az érzésbe mindkét szülőjével szemben félelem vegyült. Mégis, valami olyan „sorson túli szeretetre” való képesség jellemezte, amelynek hiányára Mórocz Zsolt esszéista mutatott rá Ágota műveiben.⁴⁸

Az 1980-as évek derekán, már családos emberként Attila visszatért Kőszegre, s nyughatatlanul kereste múltjának igazságát, még azt is kockáztatva, hogy az romlásba dönti őt. Éppúgy, mint Szophoklész Oidipusz királya. Nem talált azonban semmit. A kisváros közel 40 év alatt látszólag elfelejtette a perverz tanító esetét, a bírósági anyag pedig megsemmisült. Attila tehát csak saját és családtagjai emlékei alapján mesélhette el „Paradicsomból való kiűzetésük” történetét, előzményeit és következményeit. 12. könyvével, az 1987-ben megjelent „Oidipusz körbejár”-ral – ezzel a keserű, fikciónak álcázott őszinte memoárral – a lehető legtöbbet tette családtagjai lelkének megmentéséért. (Bár a bűncselekményt nem nevezte meg, csak homályosan célzott rá.) Ágotáról – „Zsuzsa” álnéven – olyan precíz és néhol bizalmas leírást ad,

*Kristóf Jenő, Ágota és Attila egy közös kőszegi séta alkalmával
(Kiss, 2017.)*

hogy az már–már felelőtlenségnek tűnik. Még nem sejthette, hogy nyelvi nehézségekkel küzdő nővére néhány év leforgása alatt világhírű íróvá lesz, akit a róla megjelent életrajzok alapján bárki könnyen azonosíthat majd „Zsuzsával”, s kettejük életműve és nyilatkozatai alapján a családi katalizma különösebb akadály nélkül rekonstruálható. Talán nincsenek véletlenek: Ágota első regényét összebeszélés nélkül Attila „Oidipuszával” párhuzamosan írta, s mindkettő kőszegi emlékeiket dolgozza fel.

Attila következetesen tagadta az „Oidipusz” realiztikus alapjait,⁴⁹ és csak Ágota halála után, a nekrológban ismerte el nyíltan önéletrajzi jellegét.⁵⁰ Pedig nem csak a főszereplő gyerekek és szülei, de a fontosabb mellékszereplők is igazoltan való-

46 Kristóf A., 1987. 417–421. p.

47 Czetter Ibolya beszámolója szerint Jenő mesélte, hogy ő és Ágota nem szerették apjukat. A kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének egyik zártkörű – a Kristóf Ágota kutatócsoport tagjai számára szervezett – beszélgetésén hangzott el az állítás 2022. május 18-án. A beszélgetést, illetve tematikus sétát Czetter Ibolya vezette. Az eseményen a szerző alkalmi vendégként vett részt.

48 Mórocz Zsolt: Nyelv és száműzetés. K. város trilógiája. Kristóf Ágotáról. = VSZ, 2011. 1. sz. 97–106. p.

49 Kristóf Attila: Csak a Kőszeg iránti rajongás valószínű. = VN, 1988. jan. 7. 5. p.

50 Kristóf A., 2011. 36. p.

ságos alakok: például a Kristóf család szomszédságában meggyilkolt „Florence” és a sérült arcú Orrnix, két kőszegi „múza”, akiknek alakját vagy történetét, kissé eltorzítva, Ágota is belerajzolta „A nagy füzet”-be.

Bár a Kristóf család tagjairól szóló életrajzi leírások, visszaemlékezések, a magyarul készült interjúk, műelemzések, sőt, az Ágotáról 2016-ban Szombathelyen megjelent életrajzi kötet és „emlékkönyv”⁵¹ mind tabuként hallgatnak az Ágota műveiben hangsúlyosan megjelenő szexualitásról és Kristóf Kálmán ferde hajlamairól, az eset „a színpalak mögött” mindig is szóbeszéd tárgya maradt. S az sem lehetetlen, hogy

az író itthoni mellőzöttségének ez volt a valódi oka.

Mivel mára a közvetlen érintettek mind elhunytak – Ágota 2011-ben, Attila 2015-ben, Jenő 2017-ben – már semmi akadálya nem lehet annak, hogy a Kristóf testvérek tragédiáját tényszerűen megismerjük, társadalmi szinten feldolgozzuk, és Kristóf Kálmán szellemi örökségének egyoldalú méltatása helyett megemlékezzünk 17 áldozatáról.

De hogy Ágota és Attila bolygó lelke igaz történetük iszonytató mélységeinek és fáradhatatlanul kiharcolt magasságainak feltárásával megnyugszik-e? Én nem tudom ...

51 Elindultam szép hazámból ... Kristóf Ágota-emlékkönyv. Szerk. Czetter Ibolya. Szombathely, 2016. 119 p.